

Kandić: Jedino oružje protiv poricanja zločina jesu činjenice i dokazi

4. februar 2015.

Nataša Kandić, koordinatorica projekta „Kosovska knjiga pamćenja“ Fonda za humanitarno pravo, izjavila je u emisiji Rubikon na KTV-u da ako postoji ijedna dobra stvar u vezi sa ratnim dejstvima, onda je to čuvanje podataka i staranje o činjenicama.

Ovde se dokazuje koliko je borba za istinu teška, a videli smo kako je lako voditi ratove u kojima se ubijaju civili, rekla je ona. U ovom intervjuu ona govori o svim činjenicama i dokazima koji su objavljeni u knjizi koja je danas predstavljena u Prištini.

Keljmendi: Danas ste predstavili „Knjigu pamćenja“, koja sadrži bazu od 13 535 preminulih tokom rata. Čemu služi ova knjiga?

Kandić: Reč je o bazi podataka za „Knjigu pamćenja“, koja sadrži podatke o svima onima koji su izgubili živote tokom rata na Kosovu. Kada kažem skoro o svima, postoji mogućnost da neko nije prijavljen ili da nema porodicu i da ga niko nije prijavio. Ova baza podataka već je dobila i međunarodno priznanje. Priznati međunarodni stručnjaci za prikupljanje podataka o ljudskim gubicima u toku rata tokom poslednje dve godine imali su priliku da prouče ovu bazu podataka i krajem 2014. godine procenili su da je reč o najpouzdanijoj bazi podataka o žrtvama rata na Kosovu. I to je priznanje koje otvara put i razmišljanjima o mogućnostima za šta može da posluži ova baza podataka. Praksa pokazuje da zaista postoji veliki broj situacija, aktivnosti i slučajeva u kojima takva baza može da pomogne u otkrivanju činjenica i potvrđivanju istine i njen osnovni cilj jeste da se sačuva istina i da se odbrani od svakog mogućeg pokušaja revizije. Praksa na Balkanu nam pokazuje da nijedan dokument do sada nije uspeo da bude spasen od revizionizma. Ali ova knjiga je u tolikoj meri verifikovana da ne postoji nikakva mogućnost da se desi u istoriji da neko kaže da to nije istina, da postoje dokazi da ti ljudi nisu ubijeni ili da nisu nestali. Ako bilo šta dobro može da se desi u vezi sa ratom, onda je to da se sačuvaju podaci i da se odbrane činjenice. Ovde se dokazalo da je borba za istinu teška, a videli smo koliko je lako voditi ratove u kojima se ubijaju civili. Od 1. januara 1998. do kraja rata, kao i nakon rata tokom 2000. godine, imali smo oko 13535 ljudi koji su ubijeni ili nestali. Njih je bilo lako ubijati, oni su svi većinom civili. Ali to treba dokumentovati. A kada treba oni koji su činili zločine ili ih naređivali da se suoče sa tim što su radili, to je teško. Dokazalo se da je svaki korak ka istini jako teško napraviti. Najbolji primer za to jeste kako da dokažemo da je istina da su ljudi u Glogovcu/Drenas ili Srbici/Skenderaj ubijeni ili nestali, uz učešće 37. brigade, i da su borci ove brigade odgovorni za ubistva najmanje 400 civila. Videli smo šta se dešava od 2012. godine u vezi sa ovom situacijom u Glogovcu/Drenas i Srbici/Skenderaj, kada je FHP 2012. godine u Srbiji na osnovu istrage i na osnovu sudske dokumentacije, Tribunal u Hagu je objavio prvi dosije o tome ko je bio Ljubiša Diković, i onda je Tužilaštvo za ratne zločine među prvima istupilo u odbranu ovog čoveka, izjavljujući da se sa dva klika na kompjuteru ne mogu naći dokazi protiv njega. Oni nisu hteli da pogledaju nijedan dokument nijedne institucije, ali su istupili sa političkim ocenama.

Keljmendi: Zašto se to desilo?

Kandić: Zato što to nije nezavisna institucija i u to vreme su imali naređenje da treba da brane instituciju načelnika Generalštaba Srbije. Pri objavljivanju drugog dosijea se desila ista stvar, i čitava država je stala u odbranu vojske, u odbranu institucije Generalštaba, i FHP je optužen

za zaveru protiv vojske i državnih institucija. Ta borba za priznavanje činjenica je teška, na političke optužbe teško je odgovoriti činjenicama, dokazima, dokumentima, jer postoji određena politička volja. Mislim da u ovom slučaju svi oni slučajevi koji su potvrđeni, svedočenja svedoka, dokumenti koji su potpisani rukom ovog generala, to nikako ne može da nestane i pitanje je dana kada će to izaći na videlo. Videćemo kako će se poneti Tužilaštvo za ratne zločine, koje je jedno vreme delovalo politički. Videćemo kako će se poneti EULEX i kosovske institucije koje mogu da pomognu u zaštiti svedoka koji će posvedočiti šta se dešavalo.

Keljmendi: Da li je bilo reagovanja od strane kosovskih autoriteta i EULEX-a što se tiče ovoga?

Kandić: Bilo je samo jedno reagovanje premijera, koji je rekao da će dati podršku nevladinoj organizaciji koja će svedočiti o tome što se desilo i da smatra da zvaničnici nisu u takvoj poziciji. Videćemo šta će se dogoditi, ali uopšte nije lako da se borimo protiv političke volje koja poriče to što se desilo. Jedino oružje su dokumenta u ovom slučaju, postoje dokumenta i postoji nada da će činjenice biti ravnopravne u borbi protiv poricanja.

Keljmendi: U ovom slučaju se vidi da dokumenta vladi nisu dovoljna, jer vas oni optužuju da samo želite da diskvalifikujete vojsku?

Kandić: To su političke optužbe. Dokumenta postoje i dostupna su i na stranici Tribunala u Hagu. Niko ne može da porekne da 37. brigada nije bila prisutna u Srbici/Skenderaj i Glogovcu/Drenas i da borci nisu počinili zločine u Rezali i Čikatovu, da nisu ubijali civile. Seljani su se skrivali u brdima. Oni nisu bili teroristi, već seljani koji su bežali od granatiranja, teškog naoružanja, od ubistava... To su činjenice koje niko sa bilo kakvim političkim stavovima ne može da sakrije. Iako se trenutno čini da preovlađuju ove političke kvalifikacije, da je reč o zaveri i pokušajima diskvalifikacije institucija. Osim toga, verujem da postoji i mali tračak nade, srbijanski premijer nam je rekao da on lično veruje da general Diković nije ratni zločinac. Ali, i to što on veruje mora da se proveriti od strane odgovarajućih institucija. One treba da posvedoče postoje li dokumenta i dokazi koji govore da je general prekršio zakon i da nije sprečio zločine, već ih je dopuštao.

Keljmendi: A institucije su odgovorile?

Kandić: Odgovorile su u januaru 2012. godine, ali ovaj put se od tih institucija, mislim na Tužilaštvo za ratne zločine, čulo da traže sve podatke od FHP-a, kako bi mogli da pokrenu istragu. Iz Fonda im je odgovoreno da 90% ovih dokumenata, na kojima se zasniva dosije, predstavlja dokumentacija koja je javna, koja se nalazi na veb-stranici Tribunala u Hagu, i da su to vojna dokumenta. S druge strane, postoje i svedoci koji su preživeli i koji mogu da svedoče o tome šta se dešavalo u Srbici/Skenderaj i Glogovcu/Drenas. Ali verujem da će i EULEX pomoći Tužilaštvo za ratne zločine, jer Fond raspolaže saopštenjima. Ali da bi neka institucija otvorila istragu, ona mora da razgovara sa svedocima. Kosovske institucije su tu spremne da pomognu u pogledu komunikacije.

Keljmendi: Kakav epilog očekujete u ovoj situaciji?

Kandić: Ja se bojim političke situacije, koja daje podršku generalu i vrši zamenu teza kada je reč o reputaciji generala, ali u ime države Srbije, u ime Briselskog sporazuma, u ime kosovskih institucija, u ime saradnje Srbije i Kosova izuzetno je važno da se sudskim putem

ovaj slučaj oko generala rasvetli i da se političke procene ostave zauzimanja strana, već da se bave analizom dokumenata i da saslušaju svedoke kako bi se razjasnila situacija u vezi sa slučajem u kome je 400 ljudi izgubilo život.

Sada se postavlja i pitanje kredibiliteta srbijanskih institucija, jer danas Srbija govori da nije ono što je bila, teži članstvu u EU i premijer potvrđuje da on želi da se sve istraži. Ali vidimo da neke institucije daju samo prazne odgovore o ovim ocenama.

Mislim da je dobra stvar to što je nova vlada otpočela proces promene odnosa između Srbije i Kosova. Prethodna vlast, iako je mi zovemo demokratskom, nije napravila nijedan korak u odnosima sa Kosovom. I sada je na delu nova vlast. Uglavnom smo imali prilike da čujemo iste stavove kao i kod prethodne vlasti, a to će reći zaštita vojske, generala, vojnih poglavara. Ipak, postoji prostor koji je otvoren upravo za promenu odnosa između Kosova i Srbije, i otuda imamo pregovore u Briselu koji idu u dobrom pravcu. Postoji mogućnost da ovaj put dobijemo i sudski epilog. Ako se to ne desi, ova borba za činjenice i njihovo priznavanje je zaista teška, zaista neopisiva, tako da će dovesti mnogo ljudi i institucija i zemalja u situaciju da razmišljaju o tome koja su to sredstva kojima se može doći do priznanja i odgovornosti za zločine.

Keljmendi: Da se vratimo na brojeve. Broj koji pominjete u knjizi je 13 535, a znamo da je 2006. godine srpska vlada dala cifru od 6000 ubijenih na Kosovu, dok se u udžbenicima za osnovnu školu na Kosovu javlja cifra od oko 20 hiljada ubijenih Albanaca. Kako će vaš broj biti prihvaćen?

Kandić: Ovaj broj treba da bude prihvaćen, jer ne postoji broj pored koga ne stoji i ime. Mi smo od početka vodili računa da proverimo sve podatke. Postoji mnogo podataka o ljudima koji su izgubili živote tokom rata na Kosovu. Postoji mnogo dostupnih evidencija o albanskim žrtvama. Jedna postoji od 2003. godine, kada ju je sastavio Demokratski savez Kosova (LDK), gde je zabeleženo više od 10 hiljada žrtava. Kosovo je tako napravilo jednu veliku evidenciju, a zatim je odbor za ljudska prava napravio evidenciju žrtava. U čemu je razlika?

Fond za humanitarno pravo je organizacija koja ima neograničen pristup svedocima na Kosovu, kao i u mnogim drugim zemljama na Balkanu. Zahvaljujući takvoj specifičnoj poziciji, Fond, u kome postoje dve organizacije, Fond u Srbiji i na Kosovu, ima mogućnost da prikupi podatke i o Albancima, i o Srbima i Romima koji su izgubili živote tokom rata. To je naša prednost da je to organizacija koja je preživela rat i nije imala granice, i imala je pristup svedocima kako bi se prikupili podaci, a na kraju i verifikovali ti podaci u samoj našoj bazi.

Dve godine je trajao proces provere podataka i potvrde da se u ovoj knjizi ne nalaze 3190 imena koja se nalaze u drugim evidencijama, sa potvrdama na terenu. Verifikovano je više od 2000 imena, potvrđeno je da postoje greške kod 580 prijavljenih žrtava koje su zaista žrtve rata, iako se ne nalaze u našoj bazi, što ne znači da nisu žrtve. To je potvrđeno. Ali postoji i 488 onih koji su, zapravo, bili živi i greškom su registrovani, kao i oko 150 onih koji su umrli prirodnom smrću. 184 osobe su umrle, ali ne usled posledica rata. 751 osoba sa imenom koje se nalaze u evidenciji su nepoznate, čak i u njihovim mestima prebivališta, kao i u mestima rođenja i u mestima gde se dogodio određeni zločin. I da sada imamo 1071 osobu čiji status treba da se verifikuje. To znači da se dešavalo da su greškom registrovani neki ljudi. Veliki broj ljudi je boravio i u zatvorima u Srbiji, usled čega su im članovi porodice prijavljivali

nestanak. U nekoliko slučajeva se čak i dalje smatraju nestalima, iako su pušteni iz zatvora. I tek nakon verifikacije ovih 1071 osobe moći ćemo da znamo tačno kakva je situacija. Podaci u „Kosovskoj knjizi pamćenja“ su u tome pogledu veoma vredni, jer sadrže i informacije o svim okolnostima, tako da znamo tačno šta su, recimo, ljudi pretrpeli u selu Globaj (*sic*, Globare kod Glogovca) tokom bombardovanja NATO-a, kada je srpska vojska zloupotrebila bombardovanje NATO-a, ali takođe znamo i da je 778 ljudi izgubilo život od eksplozije projektila i bombi koje je ispuštao NATO. Takođe imamo podatke da je 488 ljudi ubijeno od strane NATO-ovih projektila na Kosovu, kao i 260 u Srbiji.

Keljmendi: Tokom rata?

Kandić: Da, ali takođe imamo i nesumnjive podatke da je u periodu od januara do decembra 1998. godine ubijeno 2056 ljudi, većinom Albanaca. 1804 Albanaca, 289 Srba i 63 Roma. Bojimo se da nismo uspeli da dođemo do podataka o svim Romima, jer za Rome ne postoje institucije i organizacije koje su beležile nestanke i ubistva, i teško je da se sakupe svi podaci o njima.

Keljmendi: Ali vi mislite da je taj broj veći?

Kandić: Da, taj broj je veći. Uspeli smo, na primer, da potvrdimo da od 1. januara 1999. do 14. juna 1999. među 10122 koji se vode kao ubijeni ima i nestalih. 203 su Romi, 1191 su Srbi, dok je 8701 Albanac. Kada se pogleda ko su ti Albanci, srpske vlasti bi mogle da kažu da su to teroristi. Ali brojke pokazuju da je među njima 7346 civila.

Keljmendi: Samo tokom '99-e?

Kandić: Da, samo u tom periodu. Do 14. juna to je uglavnom seosko stanovništvo i to treba prihvatiti kao činjenicu. Što se tiče perioda nakon 14. juna, što će reći od 15. juna pa do 31. decembra 2000. ponovo imamo nasilje nakon završetka sukoba. I ponovo se pojavljuje 1257 žrtava. Podaci su, dakle, pokazali da se ne radi o desetinama hiljada žrtava. Međutim, imamo 717 ubijenih ili nestalih Srba, 307 Albanaca i 233 Roma.

Keljmendi: To je, znači, posle rata?

Kandić: Da, to je posle rata, od 15. jula pa do 31. decembra 2000. godine. Ovo je brojka koja takođe pokazuje i da se rat nije završio, da je postojala osveta nad određenim delovima stanovništva, ali i da nisu žrtve samo jedne nacionalnosti, već da ima Srba, Albanaca i Roma. U tom pogledu, dobro je da se nastavi sa krivičnim gonjenjem i onih koji su odgovorni i za zločine koje su počinili i drugi, ne samo Srbi. Stvar koja je logična jeste da, nakon povlačenja Srba sa Kosova, teško da se oni mogu okriviti za nova ubistva Albanaca, Roma i Srba. To znači da je formiranje Specijalnog suda za ratne zločine važno sredstvo kojim će se razjasniti i ova ubistva i nestanci i u periodu kada na Kosovu više nije bilo srpskih snaga. Ali kada govorimo o Specijalnom sudu, to bi bio sud koji bi se bavio samo etnički određenim stvarima, samo Albancima nakon rata. Taj sud dolazi nakon Haškog tribunala, nakon što je na Kosovu bio i UNMIK, i dok još uvek ovde imamo EULEX, i kako možemo da znamo da će taj sud imati više uspeha nego ove tri prethodne institucije? To pitanje uvek može da se postavi kada je reč o sudovima za ratne zločine, ali treba da pođemo od činjenice da je Haški tribunal osudio skoro čitav državni vrh Srbije iz tog vremena. Tu se nalaze i predstavnici tadašnjih civilnih vlasti, kao i generali vojske i policije. Smatram da Srbija nije bila toliko uspešna kada je reč o lokalnim sudovima, jer je trebalo osuditi više osoba, budući da je Haški

tribunal otvorio mnoga dokumenta koja govore o tome što se dešavalo na Kosovu. Međutim, u Hagu su osuđeni i Albanci, Hrvati i Bošnjaci, iako se njihov broj razlikuje.

Keljmendi: Kako to mislite da su osuđeni? Bilo je šestoro Albanaca u Hagu, dvojica su proglašeni krivim, četvero su oslobođeni nakon dugotrajnog sudskog procesa. Zašto sada ponovo da im se sudi?

Kandić: Osuđeni su svi generali koji su komandovali brigadama, korpusima, kao i čitav državni vrh, i to je nediskutabilno kada pogledamo šta se dešavalo u ovom ratu. Nijedna država, nijedno društvo ne gubi ništa ako se procesuiraju oni koji su odgovorni za zločine. Ni samo Kosovo neće izgubiti ništa, već će dobiti na državnom kredibilitetu. Ali ja sada govorim o tome kao o jednom novom eksperimentu, jer smo i do sada već imali tri institucije koje nisu uspele da izdejstvuju ništa u pravnom smislu... Haški tribunal nije odgovoran da sudi za ratne zločine koji su se desili nakon 12. juna. Tribunal u Hagu je odgovoran da sudi za zločine koji su se desili tokom oružanog sukoba. Ali UNMIK i EULEX su za to imali odgovornost. Rekla bih da UNMIK i EULEX nisu postigli mnogo. Oni su uspeali jedino da procesuiraju određene zločine koje su počinili neki pripadnici OVK, ali kada uzmemo u obzir izveštaje Amnesty International i Human Rights Watch, ne postoji nikakva pozitivna ocena o tome da je sudstvo na Kosovu uspelo da izdejstvuje pravno razrešenje. Nema pravnog razrešenja ni za porodice Kosovara kojima su ubijeni neki od članova porodice, kao ni kada pogledamo porodice ubijenih Srba, takođe ne postoji to nužno pravno razrešenje.

Keljmendi: Šta će biti posebno kod Specijalnog suda, u poređenju sa EULEX-om, na primer?

Kandić: Smatram da Haški tribunal ovog puta... ako će sedište zaista biti u Haškom tribunalu, da će se baviti onim procedurama koje su bile pokrenute tokom suđenja, kao i za zločine počinjene u toku rata. Međutim, postoji i velika dokazna dokumentacija koja pokazuje da kada je reč o suđenjima za zločine koji su počinjeni na Kosovu tokom '98-e i '99-e, ali i kasnije, onda se ne govori o tome. Postoji određena vrsta straha i to je činjenica koju treba uvažiti, da su se neki od svedoka jednostavno izgubili. Ali, ako bi se suđenja odvijala izvan Kosova, bilo bi i manje straha i manje mogućnosti za otvoreni pristup svedocima. Ja sam bila za to da se suđenja odvijaju tamo gde su i počinjeni zločini i tamo gde se nalaze oni koji su činili zločine. To je jedan od načina za suočavanje s prošlošću, jer pravda mora da se vidi, jer je suočavanje s prošlošću, mi smo to videli, bilo daleko. Ako bi i ova suđenja bila daleko od Kosova, to bi bilo isto. Ipak, pokazalo se koliko je teško da se organizuju suđenja tamo gde se nalaze počinioci zločina, kao i da postoji strah od svedočenja. Mi sada moramo da prihvatimo formiranje ovog posebnog suda, kao jedan mehanizam koji donosi više mogućnosti za pravno razrešenje i koji će praviti manje propusta. Ako bi to bilo tako, svi bismo bili na dobitku.

Keljmendi: Gospođo Kandić, vi ste uručili ovu „Knjigu pamćenja“ premijeru Vučiću.

Kandić: Kada sam se prvi put srela sa njim, pre godinu dana, dala sam mu knjigu i on mi je rekao: Ovo mi dajete... to je šta smo radili na Kosovu. Rekla sam mu: Da, treba to da znate. Tako da je on uzeo knjigu i to je nešto što se meni onda činilo kao pozitivan znak. Stvar je u tome da sam tražila od njega podršku za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima. Takvu vrstu podrške nikada nisam mogla da dobijem od bivšeg predsednika Borisa Tadića.

Keljmendi: Iako je on bio smatran demokratom.

Kandić: Da, mi smo svi podržavali tu demokratsku vlast. Iako mi je on rekao da on ne bi imao hrabrosti... da prizna i da saraduje sa Kosovom, jer ga ne priznajemo kao državu. Ali Vučić mi je rekao da su žrtve iznad svega i da je dijalog okvir u kome treba da se priznaju i žrtve, dok je Srbija spremna za saradnju sa Kosovom. Između ostalog, mi znamo ko su Vučić i Nikolić, ali takođe znamo da od onih od kojih smo očekivali da pokrenu to pitanje odnosa između Srba i Kosova to nije učinjeno. Vučić je prvi političar koji je učinio nešto konkretno. On je rekao da, odnosi treba da se promene i Srbija prihvata da uzme učešće u tome. Činjenica da je on imenovao delegata za REKOM i da daje podršku meni se čini dobrom. Ne mislim sada da je ova nova vlast demokratska, ali snažno verujem da nema pomirenja i saradnje u regionu u pogledu priznavanja onoga što se desilo ako oni koji učestvuju u međudržavnim odnosima ne učestvuju u tom procesu. Zbog toga je za mene bilo od velike važnosti da premijer Vučić smatra da Kosovo i Srbija treba zajedno da učestvuju u ovom regionalnom projektu i da ova građanska inicijativa treba da preraste u međudržavni projekat. Ali, sada je ova situacija sa generalom Dikovićem jedan potpuno novi i, rekla bih, veoma težak izazov.

Keljmendi: Kako napreduje proces za REKOM?

Kandić: Proces za REKOM je jedan komplikovan proces, ali nikada ranije nije bilo drugih procesa iniciranih od strane civilnog društva koji su napredovali tako daleko. Mi smo dobili podršku od svih državnika, ali kako je jednom rekao profesor Žarko Puhovski, mi kao civilno društvo stalno smo u situaciji da umoljavamo, u situaciji smo da umoljavamo i da se molimo i da čekamo da neki predsednik pokaže dobru volju da se sastane sa nama, da sasluša šta imamo da kažemo, i to traje godinama. Imali smo veliku podršku od strane hrvatskog predsednika Josipovića, ali stalno smo u situaciji da imamo izbore i da naredne faze procesa uvek zavise od izbora. To se stalno ponavlja i uvek smo u situaciji da negde, u nekom delu bivše Jugoslavije, moramo da počinjemo ispočetka. Sada ponovo imamo savetovanja u Hrvatskoj i sa predsedništvom BiH, jer je to novo, tako da sve dogovore o podršci koje smo imali moramo ponovo da vratimo i u Bosni, i u Hrvatskoj, i nadamo se da neće biti novih izbora.

Na Kosovu se čekaju izbori naredne godine. Ova „Kosovska knjiga pamćenja“ mogla bi da posluži srpskom ministru na Kosovu, Aleksandru Jablanoviću, koji je rekao da ne zna za zločine koji su počinjeni na Kosovu i u Đakovici. Zna se šta se desilo nakon ove izjave i on je juče smenjen sa položaja ministra, nakon demonstracija majki Đakovice i ljudi koji su protestovali zbog ove izjave.

Dve su tu stvari. Jedna je neinformisanost ministra o tome što se dešavalo u Đakovici, jer to nije neko selo gde je ubijeno nekoliko ljudi. U opštini Đakovica desili su se masovni zločini u samom gradu i u okolnim selima, i to su zločini o kojima se mora znati. Ne može neko ko je ministar da ne zna ništa o tome. Tako je on napravio veliku političku grešku koja ne može da se opravda. Ako je to bila nesnađenost ili možda da je posle toga rekao: Dobro, ja to ne znam, ali želim da saznam detalje, odnosno da je rekao da zbog toga i obavlja svoju funkciju. Ali, on to nije rekao. Kada je reč o tome da zahtevi za njegovu smenu dolaze upravo iz Đakovice i uduženja „Majke Đakovice“, to je nešto što mene već mnogo godina snažno pogađa. Na Kosovu se često dešava da se Srbi koji dolaze da posete svoja groblja izlažu teškim incidentima. Gađaju ih kamenjem, zabranjuje im se ulazak u crkve i sve to da bi se raščistili računi sa mrtvima. To je nedopustivo. Što se mene tiče, u Đakovici sam bila mnogo puta i tamo ima mnogo dobrih ljudi, koji ne bi dozvolili sebi da raščišćavaju račune sa umrlima, sa spomenicima i crkvom. Ali ovo što se dešavalo u Đakovici treba da se zaustavi. Ne treba da

se raščičavaju računi sa mrtvima, ne smeju da se ruše spomenici. Mrtvi treba da se na jednak način svuda poštuju. Oko umrlih nema polemike i raščičavanja računa, jer su u smrti svi jednaki, ako nisu u životu. Ne sme nikome da se zabranjuje ulazak u crkve i da se gađa kamenjem zbog umrlih. Ono što je rekao ministar Jablanović i termin „zverstvo“ koji je upotrebio, to je nedopustivo. To nije ni ulični žargon, a on je političar. I mora da razmišlja o tome kakve termine koristi. Mogao je i da se izvuče iz te situacije, odlaskom u Đakovicu, čak i ako bi ga napadali, i tamo da ponudi izvinjenje. Mislim da bi onda sve bilo drugačije. To je lekcija iz koje jedan političar treba da izvuče pouke, naročito ako je prvi put izabran na tako visoku poziciju kao Jablanović, on mora da obraća pažnju na to kako govori i kako reaguje, i mora da zna šta se dešavalo na Kosovu. Sa druge strane, na Kosovu mora da se zaustavi ova praksa napada i raščičavanja računa, netolerancije prema onima koji dolaze da obiđu spomenike.

Keljmendi: Budući da smo na kraju emisije, kakvo je vaše mišljenje, može li biti pomirenja između dva naroda iako srpska strana ne ponudi izvinjenje, i iako Srbija ne priznaje Kosovo kao državu?

Kandić: O tome postoje različita mišljenja. Moj stav je da činjenice imaju najveću snagu, a nije lako boriti se za činjenice. To je velika i teška borba, ali borba za činjenice i za istinu mora da rezultuje priznavanjem. Ako se formira regionalna komisija da sve ovo što mi danas radimo, imenovanje žrtava, utvrđivanje okolnosti, stvaranje jedne verodostojne baze podataka pomoći će da se izgradi jedna činjenična struktura koja bi pomogla i političarima da priznaju žrtve. Bez priznavanja žrtava nema pomirenja. Žrtve se nalaze iznad svake države. Srbija je priznala kosovske institucije, ali imamo taj politički stav koji se iznova ponavlja, da Srbija u pravnom pogledu ne priznaje Kosovo, tako da se nalazimo, da tako kažemo, u jednom „političkom balonu“. Jer pokazuje se da jako malo vodimo računa o ljudima. Srpski političari čak ne vode mnogo računa ni o Srbima na Kosovu. Za Srbe na Kosovu je najvažnije da imaju dobru saradnju sa kosovskim institucijama, i zato je dobro i da dijalog u Briselu počne sa poglavljem 35, kako bi se videlo šta podrazumeva regionalna saradnja. U slučaju Kosova i Srbije, regionalna saradnja jeste ono što govori i o prošlosti i o budućnosti, jer ako prošlost ne može da bude prihvaćena, naročito za Srbe na Kosovu, teško i da može da bude dobro. To treba imati u vidu. Polazimo od činjenice da možda treba da naučimo nešto o periodu bivše vlasti. Jer nijedan korak još nije načinjen da bi Srbima na Kosovu bilo bolje. Kada bismo napravili anketu i pitali Srbe da li je za njih važnije da Srbija ne prizna Kosovo, ili da postoji dobra saradnja između Srbije i Kosova, sigurna sam da bi svi rekli da je za njih važnija saradnja između institucija. A ta saradnja je jedan od načina i okvira u kojima i države u nužnim aspektima priznaju i jedna drugu.

Keljmendi: Gospođo Kandić, hvala vam za intervju.